

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.7>
УДК: 342.7

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ОBOB'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Греца С.М.,

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету*

Греца С. М. Нормативно-правовий механізм забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина.

В статті проаналізовано норми міжнародних договорів з прав людини універсального характеру, членом або учасником яких є Україна. Доведено, що міжнародні договори з прав людини універсального характеру є структурним елементом нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина. Серед таких міжнародних договорів виявлено такі, що містять обов'язки людини і громадянина, а також закріплюють необхідність створення державою-учасницею ефективного нормативно-правового механізму забезпечення виконання цих обов'язків: Загальна Декларація прав людини (ст. 1, ст. 29), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 19, ст. 24), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Преамбула), Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 7). Зазначено, що держави-учасниці цих міжнародних договорів з прав людини взяли на себе зобов'язання зі створення ефективних національних механізмів забезпечення виконання закріплених в цих договорах обов'язків людини і громадянина і мають добросовісно виконувати ці зобов'язання шляхом вдосконалення національного законодавства (перш за все – конституційного) та практики його застосування. Також акцентовано увагу на проекті Універсальної декларації обов'язків людини та її нормах. Аргументовано, що також структурними елементами нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина є міжнародно-правовий звичай, загальні принципи права, визнані всіма націями, такі допоміжні джерела: міжнародні судові рішення, доктринальні праці найкваліфікованіших спеціалістів з міжнародного права різних націй. Зазначено, що виконання обов'язків людини і громадянина не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй. Зроблено висновок, що в міжнародних договорах з прав людини універсального характеру застосовано універсальний підхід з закріплення обов'язків людини і громадянина.

Ключові слова: нормативно-правовий механізм, виконання обов'язку людини, виконання обов'язку громадянина, заборона.

Hreetsa S. M. Regulatory mechanism for ensuring the fulfillment of human and civil responsibilities.

The article analyzes the norms of international human rights treaties of a universal nature, of which Ukraine is a member or participant. It has been proved that international human rights treaties of a universal nature are a structural element of the legal mechanism for ensuring the fulfillment of human and civil responsibilities. Among such international treaties are those that contain the responsibilities of man and citizen, as well as enshrine the need for the State party to create an effective regulatory mechanism to ensure the implementation of these responsibilities: the Universal Declaration of Human Rights (Article 1, Article 29), International Covenant on Civil and Political Rights (art. 19, art. 24), International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (Preamble), 1989 Convention on the Rights of the Child (art. 7). It is noted that the states parties to these international human rights treaties have undertaken to establish effective national mechanisms to ensure the fulfillment of the obligations of man and citizen enshrined in these treaties and must fulfill these obligations in good faith by improving national legislation (especially all - constitutional) and the practice of its application. Emphasis is also placed on the draft Universal Declaration of Human Responsibilities and its norms. It is argued that the structural elements of the legal mechanism to ensure the fulfillment of human and civil responsibilities are international law, general principles of law recognized by all nations, the following supporting sources: international court decisions, doctrinal works

of the most qualified specialists in international law. It is stated that the performance of the duties of a person and a citizen should not contradict the goals and principles of the United Nations. It is concluded that international human rights treaties of a universal nature apply a universal approach to consolidating the responsibilities of man and citizen.

Key words: normative-legal mechanism, fulfillment of human duty, fulfillment of duty of a citizen, prohibition.

Постановка проблеми. Питання нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина є одним з найбільш дискусійних в доктрині конституційного права, а одним з таких, щодо якого немає одностайності на практиці. Зокрема, дискусійним залишається в доктрині чи є елементами цього механізму міжнародні договори і якщо є, то які. На практиці немає одностайності в питанні чи можуть бути власне обов'язки людини перед міжнародною спільнотою, перед націями, які міжнародні договори підлягають імплементації, які саме механізми мають бути створено в державах-учасницях таких міжнародних договорів для добросовісного виконання ними взятих на себе міжнародних зобов'язань, який фундамент має бути закладено в конституціях та національному законодавстві цих держав щодо забезпечення виконання певного обов'язку людини і громадянина. Вище зазначене свідчить про актуальність і доцільність проведення наукового пошуку щодо питання нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання нормативно-правового механізму забезпечення прав людини і громадянина і виконання обов'язків людини і громадянина досліджувалось в наукових працях Д. Белова [1], Ю. Бисаги [2; 3], О. Васильченко [4], В. Волкова [5], Л. Дешко [6-9], В. Заборовського [10], Р. Петрова [11] та ін. науковців. Водночас, питання нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина комплексно не розглядалось в дослідженнях науковців.

Мета статті – довести, що елементом нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина є міжнародні договори з прав людини універсального характеру, членом або учасником яких є держава.

Виклад основного матеріалу. Професор Л. Дешко в своїх дослідженнях зазначає, що конституційно-правовий механізму забезпечення права та виконання обов'язків є системою організаційно-правових і правових засобів впливу, за допомогою яких створюються можливості для реалізації прав та виконання обов'язків, а в разі порушення чи загрози порушення здійснюється їх охорона та захист [12; 13; 14; 15].

Відповідно до ст. 1 Загальної декларації прав людини 1948 р. «Люди повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [16]. Таким чином, цей міжнародний документ закріплює один з обов'язків людини – діяти в дусі братерства у відношенні один до одного. Згідно зі ст. 29 Загальної декларації прав людини «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи» [16]. Отже, цей міжнародний документ закріплює норму права, відповідно до якої перед суспільством є обов'язки у кожної людини.

Згідно з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права «Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір» [17] (ст. 19). Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає певні обов'язки на таку особу і особливу відповідальність. Так, фізична особа, яка реалізує це право зобов'язана поважати права і репутації інших осіб; не завдавати шкоди державній безпеці, не порушувати громадський порядок, не завдавати шкоди здоров'ю населення, моральності.

В ст. 24 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права йдеться, що «Кожна дитина повинна бути зареєстрована негайно після її народження і повинна мати ім'я» [17]. З норм цієї статті випливає, що батьки дитини та держава мають обов'язок дати дитині ім'я, зареєструвати її після народження. Відповідно, має бути створено в державі і необхідний нормативно-правовий та організаційно-правовий механізм для забезпечення виконання цього обов'язку.

В Преамбулі Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. йдеться: «Беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті» [18]. Таким чином, зазначений Пакт закріплює, що людина має обов'язок щодо інших людей, а також що вона має обов'язок щодо того колективу, до якого вона належить. Для виконання цих обов'язків людина має вчиняти такі активні дії, як добиватися заохочення економічних, соціальних і культурних прав, а також добиватись їх додержання. Відповідно, має бути створено в державі ефективний нормативно-правовий та організаційно-правовий механізм для виконання людиною цих обов'язків.

В нормах Конвенції про права дитини 1989 р. йдеться, що «Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування» [19]. Таким чином, Конвенція закріплює обов'язок батьків та держави зареєструвати дитини одразу ж після народження, а також дати новонародженій дитині ім'я. Також Конвенція закріплює обов'язок держави створити такий нормативно-правовий та організаційно-правовий механізм, щоб новонароджена дитина набула громадянства. Батьки, якщо дитина їх знає, зобов'язані піклуватись про неї.

В 1987 році було розроблено проект Універсальної декларації обов'язків людини (Universal Declaration of Human Responsibilities). В ньому йдеться, що «Кожна людина, незалежно від статі, етнічного походження, соціального статусу, політичних поглядів, мови, віку, національності чи релігійних вірувань, зобов'язана гуманно ставитися до всіх інших людей» (ст.1) [20]. Таким чином, в цьому проекті пропонується закріпити обов'язок людини гуманно ставитись до інших людей і не дискримінувати їх.

В ст. 2 цього Проекту йдеться, що «Жодна людина не повинна підтримувати будь-яку форму негуманної поведінки, натомість усі люди зобов'язані прагнути до гідності та самоповаги інших» [20]. Отже, мова йде про такі обов'язки, як прагнення до гідності та самоповаги інших, і заборону негуманної поведінки. «Жодна людина, група чи організація, жодна держава, армія чи поліція не є вищою за добро і зло; етичні стандарти поширюються на всіх. Кожен зобов'язаний сприяти утвердженню добра й уникати зла в усіх аспектах» [20], йдеться у ст. 3 проекту Універсальної декларації обов'язків людини. З цього випливає, що обов'язком людини є сприяння утвердженню добра, а також уникати зла в усі його проявах.

«Усі люди, наділені розумом і свідомістю, повинні прийняти зобов'язання перед кожним і усіма, перед сім'ями і спільнотами, перед народами, націями і релігіями в дусі солідарності: чиніть з іншими так, як ви хотіли б, щоб вони чинили з вами» [20], йдеться у ст. 4 Проекту, а в ст. 5 зазначається, що «Кожна людина зобов'язана поважати життя інших. Жодна людина не має права заподіювати шкоду, катувати чи вбивати інших людей. Однак це не виключає права на виправаний самозахист осіб чи спільнот» [20].

В ст. 6 Проекту зазначено, що «Суперечки між державами, групами чи окремими особами повинні вирішуватися без насилля. Уряд жодної країни не повинен проявляти терпимість до актів геноциду чи тероризму або брати в них участь, а також не повинен використовувати жорстоке поводження з жінками, дітьми чи іншими мирними жителями в якості засобів ведення війни. Кожен громадянин і кожен державний чиновник зобов'язаний використовувати лише мирні та ненасильницькі засоби» [20]. Таким чином, за фізичними особами закріплюється обов'язок використовувати лише мирні та ненасильницькі засоби вирішення суперечок. Згідно зі ст. 7 проекту Універсальної декларації обов'язків людини «Життя кожної людини безцінне; кожна людина має право на безумовний захист. Тварини та природне навколишнє середовище також потребують захисту. Усі люди зобов'язані оберігати повітряні, водні та земельні ресурси нашої планети заради добробуту теперішніх жителів і майбутніх поколінь» [20], а згідно зі ст. 8 «Кожна людина зобов'язана поводитися порядно, чесно та справедливо. Жодна людина чи група не повинна обкрадати чи самовільно позбавляти майна іншу особу чи групу» [20]. «Усі люди, що мають необхідні засоби, зобов'язані докладати суттєвих зусиль для подолання бідності, голоду, безграмотності та нерівності. Вони повинні сприяти сталому розвитку в усьому світі з метою забезпечення гідності, свободи, безпеки та справедливості для всіх людей» [20], йдеться у ст. 9 Проекту, а також «Усі люди зобов'язані розвивати свої таланти, докладаючи для цього належних зусиль; вони мають право на рівний доступ до освіти та значимої праці. Кожен із нас повинен допомагати нужденним, незахищеним і недієздатним людям і жертвам дискримінації» [20]- зазначається у ст. 10.

Відповідно до ст. 11 цього Проекту «Усе майно та матеріальні блага повинні використовуватися відповідально згідно з принципами справедливості та на благо розвитку людства. Економічна й політична влада повинна використовуватися не як інструмент домінування, а заради досягнення економічної справедливості та соціального порядку» [20], а в ст. 12 містяться норми, які закріплюють: «Кожна особа зобов'язана говорити та діяти правдиво. Жодна людина, незалежно від посади чи влади, не повинна говорити неправду. Однак при цьому потрібно поважати право на недоторканість особистого життя та право на особисту і професійну конфіденційність. Ніхто не зобов'язаний завжди всім розповідати всю правду» [20].

Стаття 13 Проекту закріплює, що «Політики, державні чиновники, ділові лідери, науковці, письменники чи художники не звільняються від дотримання загальних етичних стандартів, так само як і лікарі, адвокати й інші професіонали, що мають спеціальні обов'язки перед своїми клієнтами. Професійні й інші кодекси етичних норм повинні відображати пріоритет загальних стандартів, таких як правдивість і чесність» [20], а стаття 14 – «Свобода преси інформувати громадськість і критикувати суспільні інститути й урядові дії, що є важливим елементом справедливого суспільства, повинна використовуватися з відповідальністю та обач-

ністю. Свобода преси передбачає особливий обов'язок точного і правдивого інформування про події. Слід завжди уникати сенсаційних репортажів, які сприяють деградації людської особистості й гідності» [20].

В статті 15 проекту Універсальної декларації обов'язків людини зазначається, що «Оскільки потрібно гарантувати свободу віросповідання, представники релігійних спільнот зобов'язані з особливою ретельністю уникати упереджених висловлювань і дискримінаційних дій щодо осіб, які сповідують інші релігійні вірування. Вони не повинні провокувати чи узаконювати ненависть, фанатизм і релігійні війни, а натомість сприяти толерантності та взаємоповазі між усіма людьми» [20], а в статті 16 – «Усі чоловіки й жінки зобов'язані проявляти повагу та розуміння один до одного. Ніхто не повинен піддавати іншу особу сексуальній експлуатації чи залежності. Натомість сексуальні партнери повинні брати на себе зобов'язання піклуватися про благополуччя один одного» [20], в статті 17 – «Незалежно від культурних і релігійних відмінностей, шлюб вимагає любові, вірності та вміння прощати і повинен мати на меті гарантування безпеки та взаємної підтримки» [20]. Норми статті 18 Проекту закріплюють, що «Розсудливе планування сім'ї є обов'язком кожної пари. Відносини між батьками та дітьми повинні відображати взаємну любов, повагу, визнання і турботу. Батьки й інші дорослі не повинні експлуатувати дітей, жорстоко поводитися з ними чи знущатися з них» [20].

Вище викладене свідчить про те, що міжнародні договори з прав людини універсального характеру є структурним елементом нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина. Крім того, у ст. 38 Статуту Міжнародного Суду ООН зазначено такі головні джерела міжнародного права у сучасному міжнародному праві: договір міжнародний; звичай міжнародно-правовий; загальні принципи права, визнані всіма націями; такі допоміжні джерела, як міжнародні судові рішення та доктринальні праці найкваліфікованіших спеціалістів з міжнародного права різних націй [21]. Безумовно, що вони також входять до нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина адже є не лише матеріальні джерела міжнародного права, а у формальні. Саме ж джерело міжнародного права, як загальновідомо, є способом творення і формами, в яких існують норми міжнародного права.

Висновки.

1. Доведено, міжнародні договори з прав людини універсального характеру є структурним елементом нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина. Серед таких міжнародних договорів виявлено такі, що містять обов'язки людини і громадянина, а також свідчать про необхідність створення ефективного нормативно-правового механізму забезпечення виконання цих обов'язків: Загальна Декларація прав людини (ст. 1, ст. 29), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 19, ст. 24), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Преамбула), Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 7). Зазначено, що держави-учасниці цих міжнародних договорів з прав людини взяли на себе зобов'язання зі створення ефективних національних механізмів забезпечення виконання закріплених в цих договорах обов'язків людини і громадянина.

2. Аргументовано, що також структурними елементами нормативно-правового механізму забезпечення виконання обов'язків людини і громадянина є міжнародно-правовий звичай, загальні принципи права, визнані всіма націями, такі допоміжні джерела: міжнародні судові рішення, доктринальні праці найкваліфікованіших спеціалістів з міжнародного права різних націй.

3. Виконання обов'язків людини і громадянина не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй. Вміжнародних договорах з прав людини універсального характеру застосовано універсальний підхід з закріплення обов'язків людини і громадянина.

Список використаних джерел:

1. Белов Д.М. Парадигма українського конституціоналізму: Дис. ...докт.юрид. наук: 12.00.02 конституційне право; муніципальне право Ужгород, 2012. 523 с.
2. Бисага Ю.М., Дешко Л.М. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 21. С. 14–16.
3. Бисага Ю., Дешко Л. Міждисциплінарність як умова розв'язання комплексної проблеми щодо конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. Науковий збірник «Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції». 2016. № 4. С. 18-21.
4. Dешко L., Vasylenko O., Sherbak I., Galai V., Medvid A. Ukraine's international liabilities on initiation of measures for public health protection and the role of local authorities in implementation of health care policy. Georgian medical news. 2021. Volume 312. P. 163–168.

5. Волков В.Д., Дешко Л.Н., Заблоцкий В.П. и др. Медицинское право Украины: Учебное пособие. Донецк: ДонНУ, 2005. 268 с.
6. Deshko L., Bysaga Y., Vasylichenko O., Nechyporuk A., Pifko O., Berch V. Medicines: technology transfer to production, cession of ownership rights for registration certificates and transfer of production in conditions of modern challenges to international and national security. *Georgian Medical News*. 2020. №10. P. 180-184.
7. Deshko, L., Udovenko, Z., Bulycheva, N., Galagan, V., Bulychev, A. Provision of the right to non-interference with privacy during muster process with the participation of doctor (forensic expert). *Georgian medical news*. 2021. №310. P. 186–192.
8. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165-171.
9. Дешко Л.Н. Конституционное право на медицинскую помощь: понятие и содержание. Актуальные проблемы правового регулирования медицинской деятельности: материалы II конф. М., 2004.
10. Buletsa S., Deshko L., Zaborovskyy V. The peculiarities of changing health care system in Ukraine. *Medicine and Law*. 2019. Vol. 38. №3. P. 427-442.
11. Петров Р.А. Право Европейского Союза: навчальний. 2-ге вид. К., «Істина», 2009. 376 с.
12. Волков В., Дешко Л. На захист медичного права. *Юридичний Вісник України*. 2006. № 8. С. 8.
13. Deshko L. Structural elements of international legal mechanisms for ensuring the everyone's right to seek rights protection in international judicial institutions or in the relevant bodies of international organizations. *Leges Si Viata*. 2013. P.64-67.
14. Deshko L. Domestic remedies that have to be exhausted in Ukraine when everyone applying to international judicial institutions or to the relevant bodies of international organizations. *Вестник Пермского университета. Сер.: Юридические науки*. 2014. №1(22). С. 332-336.
15. Дешко Л., Іконнікова Н.В. Імплементация рішень міжнародних судових установ в національні правові системи. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №1. С. 361-364.
16. Загальна декларація прав людини 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
18. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
19. Конвенція про права дитини 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
20. Універсальна декларація обов'язків людини 1997 р. URL: <https://www.interactioncouncil.org/sites/default/files/Ukrainian.pdf>.
21. Статут ООН і Статут Міжнародного суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.